

Dariusz Urban

Kryteria przynależności do unii walutowej w świetle teorii optymalnego obszaru walutowego

Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce nr 2,
15-28

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kryteria przynależności do unii walutowej w świetle teorii optymalnego obszaru walutowego

„Zbyt wiele barbarzyństwa jednak wciąż pozostaje w transakcjach cywilizowanych narodów, prawie wszystkie niezależne państwa wybierają zapewnienie narodowości poprzez posiadanie osobnej waluty na niewygodę swoją i swoich sąsiadów”

J.S. Mill

W literaturze przedmiotu dominuje podejście, w którym uczestnictwo danego kraju w strefie Euro rozpatrywane jest przez pryzmat spełniania kryteriów z Maastricht. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie alternatywnej koncepcji, według której unia walutowa traktowana jest jako przykład optymalnego obszaru walutowego. Autor postawił sobie za cel przedstawienie teoretycznych aspektów optymalnego obszaru walutowego, korzyści i kosztów związanych z posiadaniem przez kilka krajów wspólnej waluty oraz praktycznych zagadnień związanych z funkcjonowaniem unii walutowych, ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki polskiej jako potencjalnego członka Unii Gospodarczej i Walutowej.

Geneza i rozwój teorii optymalnego obszaru walutowego

Lata powojenne były w teorii ekonomii okresem ożywionej dyskusji na temat zalet oraz wad płynnych i sztywnych kursów walutowych. Efektem tych polemik było powstanie teorii optymalnego obszaru walutowego (OOW), która posłużyła jako narzędzie w celu wykazania zalet sztywnego kursu walutowego (Mongelli 2002). Jej twórca, Robert Mundell, wykazał w pionierskiej pracy „A Theory of Optimum Currency Areas” zalety stosowania stałego kursu walutowego, jak również korzyści i koszty posiadania przez grupę gospodarek wspólnej waluty. Stwierdził m.in.: „jeśli ma miejsce mobilność czynników produkcji pomiędzy granicami krajów, zmienne kursy walutowe stają się niepotrzebne lub wręcz szkodliwe...” (Mundell 1961). Zgodnie z proponowanym przez niego założeniem dwa kraje mogą być członkami unii walutowej (UW) jeśli w obu z nich ma miejsce wysoka mobilność czynników produkcji. Jego rozumowanie opierało się na zjawisku szoków asymetrycznych, które zdefiniować można jako zakłócenia procesów gospodarczych wpływające w odmienny sposób na wielkości realne (produkt, zatrudnienie) w poszczególnych krajach członkowskich. W stworzonym na potrzeby teorii OOW uproszczonym modelu dwóch krajów A i B, każda z gospodarek wytwarza jedno dobro, wystąpienie szoku asymetrycznego wiąże się ze spadkiem popytu na jedno dobro i wzrostem na drugie. Wysoki popyt na produkty w kraju A prowadzi do wzrostu inflacji, natomiast niski popyt na produkty kraju B do wzrostu stopy bezrobocia. Głównym założeniem modelu jest występowanie lepszych cen i dochodów, oraz negatywne podejście obu krajów w kwestii inflacji i bezrobocia. Jeśli szok asymetryczny dotyczy krajów, w których występuje zmienny kurs walutowy,

* 1 Zakład Mikroekonomii, Instytut Ekonomii, Uniwersytet Łódzki.

dostosowanie opiera się na aprecjacji waluty kraju A i deprecjacji waluty kraju B. W przypadku stałego kursu i mobilności czynników produkcji można uniknąć tego problemu dzięki przepływowi siły roboczej i kapitału do kraju A, który doświadcza zwiększonego popytu. Spowoduje to zmniejszenie ryzyka inflacji w A i bezrobocia w kraju B.

Mundel użył określenia „optymalny” w odniesieniu do utrzymania przez daną gospodarkę pożądanego stanu równowagi wewnętrznej i zewnętrznej. Z kolei pojęcie „obszar” nie ma znaczenia geograficznego lecz dotyczy regionu ekonomicznego (grupy krajów), w którym w oparciu o ten sam poziom technologii i wiedzy wytwarzane są homogeniczne produkty, a gospodarka jako całość w jednakowym stopniu podatna jest na zmiany. Na obszarze tym funkcjonuje jeden bank centralny, który kieruje polityką monetarną przy użyciu stałych kursów walutowych, mimo iż wobec walut zewnętrznych może również stosować kurs płynny. W swojej pionierskiej pracy Mundell skupia się głównie na mobilności czynników produkcji stwierdza, jednak ogólnikowo, że kraje o podobnej strukturze produkcji są lepszymi kandydatami do UW niż kraje, których gospodarki pod względem strukturalnym znaczenie się od siebie różnią. Nie precyzuje jednak szczegółowych warunków, których spełnienie pozwala gospodarce na czerpanie korzyści z przynależności do unii walutowej. Rozwój teorii OOW miał miejsce wraz z przedstawianiem kolejnych kryteriów, których spełnienie w zamyśle twórców predestynowało kraje do czerpania korzyści z przyjęcia wspólnej waluty.

W artykule „Optymalne obszary walutowe” Ronald McKinnon zaproponował kolejne obok mobilności siły roboczej kryterium OOW. W zasadzie rozwinął idee J.S. Milla, który wykazywał, że tworzenie coraz to nowych walut na świecie zmniejsza użyteczność każdej waluty jako jednostki obrachunkowej i środka wymiany. McKinnon zasugerował, że dla niewielkich gospodarek korzyści z utrzymania własnej waluty rosną, jeśli zostanie ona powiązana z inną przez sztywny kurs walutowy. Ponadto przyjął, że wielkość kraju jest negatywnie skorelowana z jego otwartością na handel międzynarodowy. Im ta otwartość jest większa, tym dana gospodarka czerpać może większe korzyści z przyjęcia systemu sztywnych kursów walutowych. Otwartość gospodarki może być określona przez stopień integracji handlowej z innymi gospodarkami, udział dóbr i usług, będących przedmiotem wymiany do ogółu wytwarzanych i konsumowanych, czy też przez krańcową skłonność do importu lub międzynarodową mobilność kapitału. Im gospodarka jest bardziej otwarta, tym silniej zmiany cen na międzynarodowych rynkach przenoszone są bezpośrednio lub pośrednio na ceny krajowe. W takich warunkach dewaluacja może szybko przenosić się na ceny dóbr, co sprawia, że kurs walutowy jako mechanizm dostosowawczy traci na znaczeniu. McKinnon określił optymalną wielkość obszaru walutowego wyjaśniając wpływ otwartości na gospodarkę. Stwierdził, że jeśli eksport dominuje w produkcji krajowej (gospodarka otwarta) optymalny jest system stałego kursu walutowego. W przypadku gospodarki zamkniętej preferowany powinien być kurs płynny. „Jeśli brać pod uwagę gospodarki otwarte i zamknięte to system zmiennych kursów walutowych wydaje się mniej efektywny jako instrument utrzymywania równowagi zewnętrznej i bardziej szkodliwy ze względu na niekorzystny wpływ na poziom stabilności cen krajowych”(McKinnon 1963).

Peter Kenen z kolei (Kenen 1969) położył nacisk na znaczenie zdwyersyfikowanej struktury produkcji. Zdwyersyfikowana struktura gospodarki redukuje potrzebę zmian dostosowawczych „terms of trade” przy użyciu kursu walutowego. Im bardziej zróżnicowana struktura gospodarek, tym łatwiej jest zrezygnować z własnej waluty i czerpać korzyści z uczestnictwa w unii walutowej. Zasugerował, że szoki asymetryczne nie dotyczą gospodarki jako całości ale

raczej jednego lub kilku wybranych sektorów gospodarki. Im więc większe jest zróżnicowanie struktury produkcji, tym mniejsze reperkusje związane z wystąpieniem tego zjawiska, a w związku z tym mniejsza skłonność do zmiany kursu walutowego. Zwrócił również uwagę na konieczność integracji fiskalnej między państwami unii monetarnej. Kraje uczestniczące w ponadnarodowym systemie transferów finansowych, który umożliwia przekazywanie środków finansowych do krajów doświadczających kryzysów gospodarczych dzięki integracji fiskalnej mogą łatwiej się do takich szoków przygotować. W podobnym tonie wypowiadał się James Ingram (Ingram 1962), który zauważył, iż integracja finansowa może redukować potrzebę zmian kursu walutowego jako mechanizmu dostosowawczego. Integracja pozwala na przepływy finansowe pomiędzy gospodarkami zgodnie z aktualnym zapotrzebowaniem. W przypadku głębokiej integracji nawet niewielkie zmiany oprocentowania mogą powodować przepływ kapitału między krajami, a to pozwala zmniejszać różnice w oprocentowaniu pomiędzy krajami przyczyniając się do bardziej efektywnej alokacji zasobów.

Kolejnym czynnikiem niezbędnym do zaistnienia OOW jest zdaniem Maxa Mintza

(Mintz 1970) integracja polityczna. Polityczna wola integracji jest postrzegana przez niego jako najważniejszy warunek wprowadzenia wspólnej waluty. Funkcjonowanie unii walutowej natomiast wymaga odpowiedniej kompatybilności w dziedzinie preferencji co do wzrostu gospodarczego, inflacji, bezrobocia i umiejętności wspólnego określania celów. Jego wniosek znajduje poparcie w badaniach Benjamina Cohena (Cohen 1993), w których autor analizując istniejące unie walutowe wykazał, że ekonomiczne kryteria zdominowane były przez czynniki polityczne.

Podobieństwo wskaźników inflacji zaproponowane przez Marcusa Fleminga (Fleming 1971) jest kolejnym kryterium, którego spełnienie predestynuje kraj do uczestnictwa w unii walutowej. Autor sugerował, że jeśli kraje charakteryzują się niskimi i podobnymi wskaźnikami inflacji, to „terms of trade” są między nimi w miarę stabilne. To z kolei przyczynia się do bardziej zrównoważonej wymiany pieniężnej i handlu redukując presję na zmiany dostosowawcze kursu walutowego. Z drugiej jednak strony nie wszystkie różnice w poziomie inflacji sprawiają problemy. Proces konwergencji może prowadzić do efektu Balassy-Samuelsona. Niektórzy autorzy a wśród nich Barry Eichengreen (Eichengreen 1990) proponują aby nie zwracać uwagi na bezwzględne wielkości inflacji w poszczególnych krajach, ale raczej na różnice we fluktuacjach stóp inflacji pomiędzy krajami.

Do zagadnienia mobilności czynników produkcji jako kryterium uczestnictwa w unii walutowej zaproponowanego przez Mundella powrócił w swoim opracowaniu Max Corden (Corden 1972). Zauważył on mianowicie, że wysoki stopień integracji gospodarek może zredukować potrzebę zmiany cen i nominalnego kursu walutowego pomiędzy krajami w odpowiedzi na pojawiające się zakłócenia gospodarcze. Teoria handlu zakłada, że mobilność czynników pozwala na efektywną alokację produkcji w obrębie strefy wolnego handlu. Owa mobilność może być nieznaczna na początku, a jej efekty widoczne dopiero w długim okresie. Mobilność fizycznych czynników produkcji wyznaczana jest przez tempo w jakim jeden kraj może te czynniki generować a drugi przyjmować. Mobilność pracowników wydaje się być niska w krótkim okresie z powodu występowania pewnych kosztów (np. kosztów migracji). W długim okresie może jednak wzrastać ułatwiając tym samym dostosowania gospodarek do szoków.

Sam Mundell powrócił do zagadnienia OOW w jednej z kolejnych publikacji, w której napisał: „Klęski neurodzaju, strajki i wojny w jednym z krajów powodują straty w realnym do-

chodzie, lecz w przypadku wspólnej waluty wyczerpanie jej zasobów w jednym z krajów amortyzuje potencjalne straty przez napływ zasobów z innego kraju, aż do momentu kiedy koszty dostosowania rozkładają się efektywnie. Z drugiej strony, jeśli te same dwa kraje używają oddzielnych walut i zmiennych kursów walutowych całość strat musi zostać pokryta tylko przez jeden kraj, wspólna waluta nie może służyć jednemu krajowi jako amortyzator szoków, ponadto niewymienialne waluty są na rynkach międzynarodowych przedmiotem ataków spekulacyjnych nastawionych na ich deprecjację” (Mundell 1973)

Niektórzy autorzy jak Jeffrey Frankel i Andrew Rose (Frankel, Rose 1996) kwestionują egzogeniczność kryteriów zaproponowanych wyżej. Rozważają oni możliwość, że kraje nie spełniają niektórych z powyższych kryteriów *ex ante* ale są w stanie to zrobić *ex post*, kiedy utworzona zostaje unia walutowa. Dowodzą, iż istnienie UW zwiększa mobilność czynników i przepływów handlowych. Ścisłsza współpraca w dziedzinie handlu może w konsekwencji przyczynić się do konwergencji cykli koniunkturalnych. Podobne cykle koniunkturalne tworzą z kolei dobre warunki do integracji polityk gospodarczych i utworzenia unii walutowej. Jednak pogląd ten nie jest jednoznacznie podzielany w literaturze przedmiotu. Paul Krugman (1993) zauważa, że wraz z większą integracją w dziedzinie handlu ma miejsce specjalizacja krajów. „Teoria i praktyka USA dowodzi, iż regiony wchodzące w skład unii ekonomicznej specjalizują się coraz bardziej w produkcji, co powoduje, iż stają się bardziej podatne na specyficzne rodzaje wstrząsów. Nie są one w stanie na nie reagować przy odgórnej polityce monetarnej i kursowej” (Krugman 1993). Pogląd ten podzielają również Jeffrey Frankel (Frankel 1999) i Barry Eichengreen (Eichengreen 1992), którzy zauważają, że nawet odnosząca sukcesy unia monetarna wraz z upływem czasu może tracić atrybuty optymalnego obszaru walutowego wskutek coraz większej specjalizacji produkcyjnej regionów.

Unia Gospodarcza i Walutowa w świetle kryteriów Optymalnego Obszaru Walutowego

Celem niniejszych rozważań ma być ocena, czy i w jakim stopniu UGiW (EMU) spełnia kryteria OOW. Europejska Unia Gospodarcza i Walutowa jest nie tylko przykładem najbardziej zaawansowanego integracyjnie przedsięwzięcia finansowego ale przede wszystkim częścią trwającego od dłuższego czasu politycznego i gospodarczego procesu jednoczenia się Europy. W tej kwestii ekonomiści wydają się mieć jednoznaczne zdanie: EMU nie jest przykładem optymalnego obszaru walutowego. Rozbieżności pojawiają się, gdy dyskusja zmierza do określenia, w jakim stopniu można uznać, że spełnione są poszczególne kryteria. Opierając się na opracowaniach OECD (1999), Komisji Europejskiej (1999) a także Buitera (1999), Valentiny (2001), Mongelli (2002) ukazane zostaną po kolei kryteria OOW (mobilność czynników produkcji, elastyczność płac i cen, integracja finansowa, wymiana handlowa, kompatybilność co do stopy inflacji, bezrobocie, wzrostu PKB, synchronizacja cykli koniunkturalnych, wola polityczna) z punktu widzenia strefy Euro.

W kwestii elastyczności płac i cen panuje ogólne przekonanie, iż w krajach UGiW jest ona niska głównie za sprawą powolnego wprowadzania w życie założeń Programu Wspólnego Rynku, znoszenia barier pozataryfowych w handlu wewnętrznym i zewnętrznym oraz opóźnień w zaniechaniu pomocy państwa skierowanej do niektórych sektorów gospodarki. Słabo rozwinięta konkurencja rynkowa jest wynikiem istnienia struktur monopolistycznych wspieranych przez państwo. Mimo widocznej poprawy, na rynkach europejskich nadal płace są dość sztyw-

ne, co częściowo przyczynia się do niskiej elastyczności cen. Płace wykazują słabe dostosowanie do warunków gospodarczych kryzysów, co jest wynikiem działania związków zawodowych, płac minimalnych oraz porozumień w zakresie zatrudnienia. Ostatnie badania wykazują na istnienie zależności pomiędzy rynkami towarów i rynkiem pracy: kraje o silniej uregulowanym rynku mają tendencje do silniejszej ochrony rynku pracy i zatrudnienia. Rozwiązaniem jest przeprowadzenie reform strukturalnych, które wzmocniłyby zależności pomiędzy elastycznością płac i cen umożliwiając ich szybsze dostosowywanie się do zmian.

Integracja rynku pracy ma wyjątkowe znaczenie w przypadku występowania szoków, bowiem mobilność pracowników może być najszybszym mechanizmem łagodzącym jego skutki. Jednakże liczne opracowania wykazują, że mobilność siły, roboczej w Europie jest dwa do trzech razy mniejsza niż w USA. Ze względu na niską mobilność pomiędzy krajami zmiany wielkości bezrobocia wydają się być stałe. Główne czynniki to: niejednolity pod względem prawnym system ochrony społecznej, wysokie koszty legalnego zdobycia statusu rezydenta, brak jednolitego systemu uznawania kwalifikacji oraz słabo rozwinięty rynek mieszkaniowy. Ponadto za sprawą procesu konwergencji zmniejszeniu uległa różnica w dochodzie per capita między krajami członkowskimi, co może stanowić czynnik zniechęcający pracowników do migracji. Nie bez znaczenia są tutaj również czynniki kulturowe.

Mimo, iż integracja rynków czynników produkcji oraz rynków finansowych uległa przyspieszeniu po wprowadzeniu Euro - o czym świadczyć może wzrost bezpośrednich inwestycji zagranicznych - to jednak rynki te są słabiej rozwinięte od swoich odpowiedników w USA. Szacuje się, że w krajach członkowskich znaczące utrudnienia w dostępie do rynku występują w sektorach odpowiedzialnych za wytwarzanie około 50% PKB. Jeśli chodzi o stopień otwartości mierzony przez wskaźnik eksport / import do PKB, jest on dość wysoki we wszystkich krajach ze średnią 40%PKB. Wprowadzenie wspólnej waluty powoduje większą liberalizację cen, co w połączeniu z wprowadzaniem zasad jednolitego rynku przyczynia się do kreacji handlu między krajami.

W kwestii dywersyfikacji struktury produkcji i konsumpcji badania wskazują, iż jest ona bardziej homogeniczna niż w przypadku USA. Kraje produkują niewielkie ilości różnych dóbr i usług, a ich struktury konsumpcji cechuje znaczne podobieństwo co sprawia, że są one w mniejszym stopniu narażone na szoki asymetryczne.

Jeśli natomiast pod uwagę brać podobieństwo wskaźników inflacji to w przypadku krajów Unii Gospodarczej i Walutowej mimo występowania pewnych specyficznych dla krajów odchyleń są one bardzo zbliżone. Występowanie stałych ale niewielkich różnic jest akceptowalne ze względu na proces konwergencji i związany z nim efekt Balassy-Samuelsona.

W kwestii integracji fiskalnej, należy stwierdzić, iż w tej dziedzinie kraje spełniają kryterium OOW. Ponadto istnieją przesłanki aby sądzić, że przez harmonizację prawa w zakresie podatków i wydatków fiskalnych ma miejsce pogłębianie integracji fiskalnej. Biorąc natomiast pod uwagę stabilizację fiskalną, należy zauważyć, że dzięki wprowadzeniu postanowień Paktu na rzecz Stabilności i Wzrostu, budżety krajów członkowskich są w stanie wytrzymać poważne zaburzenia. Jeśli zaś na kwestię integracji fiskalnej patrzeć przez pryzmat podziału ryzyka przez organ ponadnarodowy (np. budżet federalny jak ma to miejsce w USA) to okazuje się, iż warunek ten nie jest spełniony, gdyż takowy organ w przypadku EMU nie istnieje, co może mieć istotne znaczenie w przypadku wystąpienia w przyszłości szoków asymetrycznych. Ponadto ma miejsce znacząca dysproporcja pomiędzy siłą oddziaływania środków będących w gestii organów EMU, a budżetami krajów członkowskich, w których wydatki sięgają często 50% PKB.

Traktując uzgodnienia pomiędzy krajami członkowskimi w dziedzinie stabilizacji inflacji, deficytu budżetowego oraz stóp procentowych jako wyznacznik integracji politycznej należy zauważyć, że w tej dziedzinie postęp jaki zanotowały kraje UGiW jest zadowalający. Natomiast zakładając, że w najbliższej przyszłości UGiW przekształcać się będzie z grupy suwerennych krajów posługujących się wspólną walutą w jedno państwo w tradycyjnym tego słowa znaczeniu, wymagany będzie zapewne wyższy stopień integracji politycznej, która pozwoliłaby na silniejszą koordynację polityk.

Jeśli chodzi o synchronizację cykli koniunkturalnych wyniki badań wskazują na istnienie zależności między kryzysami gospodarczymi w Niemczech, Austrii, Danii, Francji i krajach Beneluksu. Nie można tego jednak powiedzieć o pozostałych krajach: Wielkiej Brytanii, Irlandii, Grecji, Portugalii, Hiszpanii, Włoszech, Finlandii i Szwecji. Kiedy jednak porównamy tę zależność z korelacją pomiędzy regionami USA okazuje się, że jest ona od niej słabsza. Z kolei Michael Kouparitas (Kouparitas 1999) analizując kraje strefy Euro z wyłączeniem Grecji - z punktu widzenia zgodności cykli koniunkturalnych wykazał, że tylko 9 z nich, bez Irlandii i Finlandii, tworzy optymalny obszar walutowy.

Biorąc pod uwagę wszystkie kryteria OOW nie można jednoznacznie stwierdzić, że EMU jest optymalnym obszarem walutowym lub też, że nim nie jest. Niektóre z nich wskazują, że EMU w obecnym kształcie jest nie tylko formacją niejednorodną, ale co ważniejsze składającą się z widocznych grup. Można jedynie rozważać, które z warunków teorii OOW spełnione są w większym, a które w mniejszym stopniu. Jednak jest wysoce prawdopodobne, że kraje spełnią kryteria przynależności *ex post* a niekoniecznie *ex ante*. Bliższe powiązania ekonomiczne między krajami implikują bowiem zwiększenie wymiany handlowej oraz ujednoczenie w czasie przebiegu cykli koniunkturalnych czyli dwóch kluczowych kryteriów OOW. Ma to również ogromne implikacje dla krajów aspirujących do członkostwa. Oznacza bowiem, iż nawet jeśli któryś z warunków nie jest spełniany przez dany kraj, może on mimo to oczekiwać korzyści z przyjęcia wspólnej waluty, zwłaszcza jeśli dołącza do dobrze prosperujących gospodarek.

Teoria optymalnego obszaru walutowego w odniesieniu do krajów Europy Środkowej i Wschodniej

Wszystkie spośród 10 krajów, które z dniem 1 maja 2004 roku stały się członkami Unii Europejskiej deklarują chęć szybkiego wejścia do strefy Euro. Poniższe rozważania mają na celu ukazanie, czy obok kryteriów z Maastricht kraje te spełniają kryteria optymalnego obszaru walutowego. Analiza gospodarek tych krajów z punktu widzenia kryteriów optymalnego obszaru walutowego pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków:

* UE jest dla nowo przyjętych państw znaczącym partnerem handlowym: od 40% do 70% ich eksportu trafia na rynki unijne, udział eksportu jest porównywalny a czasami nawet większy od tego pomiędzy członkami EU(15). Po stronie importowej ta zależność jest tylko nieznacznie słabsza, Jarko Fidrmuc (Fidrmuc 2000) wskazuje, że poziom handlu między krajami EŚiW jak również między nimi a UE osiągnął poziom odpowiadający wielkości gospodarek, odległości pomiędzy krajami i stopniowi integracji.

* Kraje EŚiW są gospodarkami relatywnie otwartymi. Relacja eksportu do PKB wynosi 1:3 w przypadku Węgier, a dla Czech, Słowacji i Słowenii przekracza 4:10. Sprawia to, że są one stosunkowo bardziej otwarte niż prawie wszystkie gospodarki krajów UE(15). W wypadku Polski wskaźnik ten kształtuje się na niższym poziomie ok. 28%.¹ Hiszpania - kraj o podobnej wiel-

kości osiąga zbliżony wynik.² Zorientowanie gospodarek krajów EŚiW na rynki unijne połączone z szybką zmianą struktury handlu oraz stosunkowo dużą otwartością gospodarki pozwala przypuszczać, iż kraje te będą czerpały wysokie korzyści z przynależności do UGiW.

* W kwestii korelacji cykli koniunkturalnych istnieją opracowania wskazujące na wzrastające podobieństwo tych cykli między UE szczególnie Niemcami a krajami EŚiW. Laurence Boone i Mathilde Maurel (Boone, Maurel 1999) znajdują konwergencję między cyklami w Niemczech a wybranymi krajami : Czechami, Węgrami, Polską i Słowacją (mierzonymi stopą bezrobocia). Zgodnie z wynikami badań 55% cykliczności gospodarki polskiej i 86% węgierskiej może być wyjaśnione przez zmiany gospodarcze w Niemczech. Autorzy wysuwają przypuszczenie, że dopasowanie cykli koniunkturalnych pozwoli tym krajom czerpać korzyści (przewyższające koszty) z przystąpienia do strefy Euro.

* Jeffrey Frankel i Andrew Rose (Frankel, Rose 1998) zauważają, iż wysoki wskaźnik handlu międzygałęziowego, wzrost wolumenu wymiany handlowej zwiększają dopasowanie cykli koniunkturalnych. Martin Cincibuch i David Vavra (Cincibuch, Vavra 2000) dowodzą, że podobieństwo cykli mierzone odchyleniem standardowym procentowych zmian produkcji w Czechach i Niemczech spadało w okresie transformacji, co oznacza większą symetryczność cykli koniunkturalnych.

Z powodu braku kompleksowych badań na temat stopnia w jakim kraje obecnej strefy Euro i nowe kraje członkowskie tworzą optymalny obszar walutowy, w oparciu o analizy jedynie wybranych kryteriów, nie można stwierdzić, że wskazane grupy krajów tworzą optymalny obszar walutowy wedle kryteriów zaproponowanych w części pierwszej niniejszego opracowania. Wydaje się jednak, że kraje EŚiW będą je w stanie wypełnić w pewnym stopniu jako członkowie, w przyszłości. Podobną opinię formułują Monika Błaszkiwicz i Przemysław Woźniak (Błaszkiwicz, Woźniak 2003).

Gospodarka polska w aspekcie kryteriów optymalnego obszaru walutowego

Znajomość scenariusza rozszerzenia UGiW skłania do zastanowienia się, czy Polska spełnia w chwili obecnej założenie optymalnego obszaru walutowego. Niniejsze rozważania będą skupiały się wokół odpowiedzi na pytanie w jakim stopniu UGiW i Polska stanowią optymalny obszar walutowy, innymi słowy czy gospodarka polska spełnia warunki, które umożliwiają czerpanie korzyści z przyjęcia jednej waluty.

Pierwszym czynnikiem, który należy przeanalizować jest mobilność siły roboczej. Według Mundella jest ona bowiem podstawowym mechanizmem dostosowawczym gospodarki w przypadku wystąpienia szoków asymetrycznych. Wyróżnić można kilka głównych czynników, które ograniczają międzynarodową mobilność pracowników:

1. Znajomość języków obcych
2. Różnice kulturowe
3. Sytuacja rodzinna
4. Sytuacja mieszkaniowa
5. Ograniczona informacja o możliwości zatrudnienia
6. Bariery prawne
7. Brak odpowiednich umiejętności

W przypadku Polski umiejętności językowe mogą w znacznym stopniu ograniczyć przepływ pracowników niskow kwalifikowanych. Wysoki poziom bezrobocia wśród takich osób pozwala stwierdzić, że jest to istotny czynnik. W niektórych przypadkach czynnikiem uniemożliwiającym migrację jest sytuacja rodzinna. Jako przykłady tego typu sytuacji można wymienić: pracę współmałżonka (partnera), konieczność opieki nad chorym członkiem rodziny czy fakt posiadania dzieci w wieku szkolnym.

Sytuacja mieszkaniowa może być istotną barierą migracji pracowników, szczególnie w wypadku krajów EŚiW. Przyczyną takiego stanu rzeczy są takie czynniki jak: słabo rozwinięty w Polsce rynek wtórny nieruchomości, wyższe ceny nieruchomości w krajach strefy Euro (a co za tym idzie także wyższe stawki najmu). W wypadku Polski ogromne znaczenie ma fakt, że duża część mieszkań zajmowana jest na podstawie niewłasnościowego tytułu do lokalu (lokałe komunalne i spółdzielcze lokatorskie).

Ze względu na ograniczenia w zakresie podejmowania pracy przez Polaków w krajach członkowskich w pierwszych latach uczestnictwa w Unii Europejskiej, należy przypuszczać, iż mechanizm mobilności pracowników nie będzie mógł przeciwdziałać negatywnym skutkom szoków asymetrycznych mających swoje źródło w gospodarce unijnej.

Sposobem oceny stopnia mobilności siły roboczej może być analiza jej wartości na poziomie pojedynczych krajów. Niektóre czynniki wymienione w kontekście barier międzynarodowej mobilności pracy stanowią jednocześnie barierę regionalnej mobilności pracy, zatem jeżeli regionalna mobilność pracy będzie mała, należy sądzić, że międzynarodowa mobilność pracy będzie, co najmniej tak samo mała.³

Tablica 3. Stopa bezrobocia i jej odchylenie standardowe wg województw w Polsce

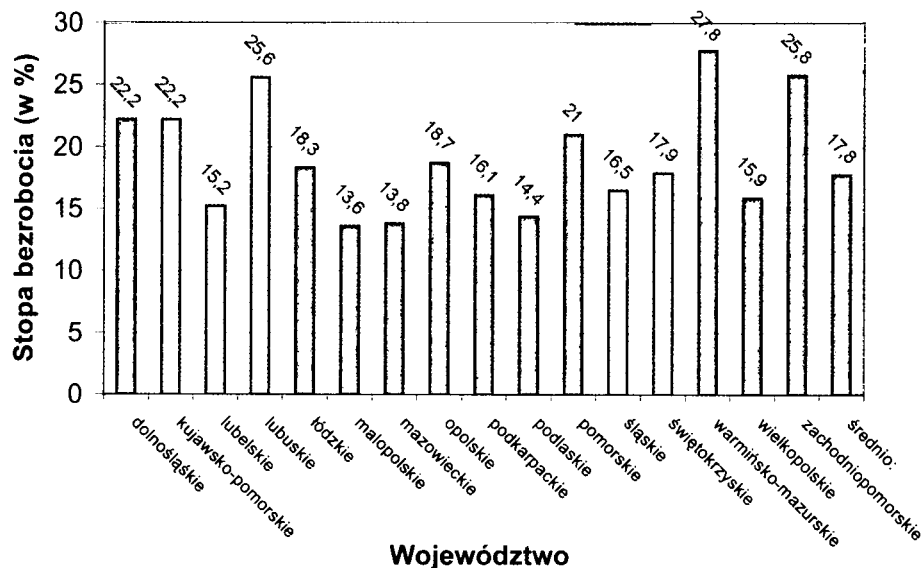
Stopa bezrobocia (wg BAEL) w IV kw. roku 2001	
Polska ogółem (%)	18,5
st. bezrobocia wg województw - odchylenie standardowe (pkt. %)	3,48
odchylenie standardowe	0,188
st. bezrobocia Polska ogółem	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (Rocznik statystyczny województw)

W charakterze miary zróżnicowania stóp bezrobocia została użyta relacja odchylenia standardowego do przeciętnej stopy bezrobocia w Polsce (patrz Tablica 1). Stosunkowo wysoka wartość tego wskaźnika sugeruje niską mobilność siły roboczej pomiędzy województwami. Należy jednak dodać, iż zróżnicowanie stóp bezrobocia może wynikać także z innych czynników (np. zróżnicowania struktury wykształcenia siły roboczej), jednak z powodu braku stosownych danych nie uwzględniono tego czynnika. Ponadto zróżnicowanie stóp bezrobocia rejestrowanego w 2002 zostało graficznie przedstawione na Rysunku 1.

W tym wypadku zróżnicowanie stóp bezrobocia również jest wysokie, choć z powodu większej wiarygodności danych BAEL większe znaczenie przypisywać należy zróżnicowaniu stóp bezrobocia BAEL.

Rys.1. Stopa bezrobocia wg województw w Polsce w roku 2002

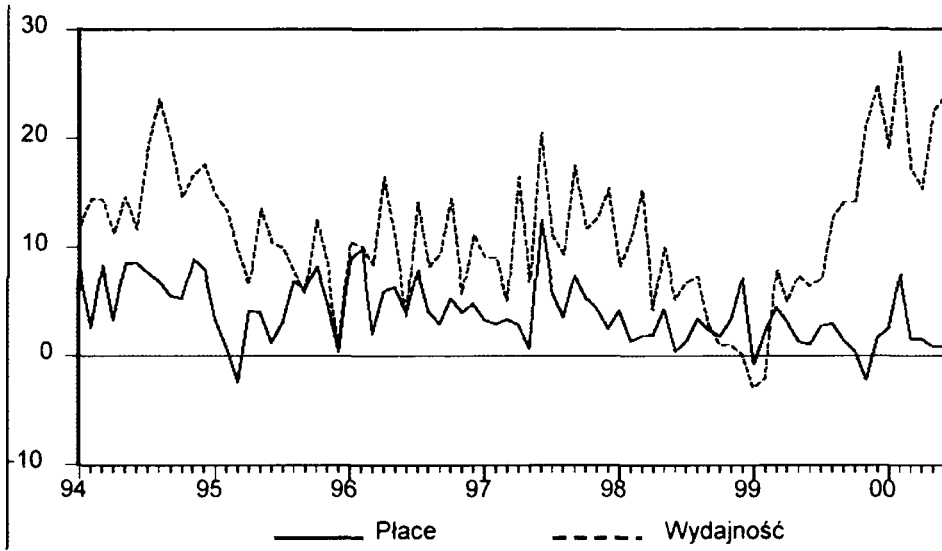
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (Rocznik statystyczny województw)

Elastyczność cen i płac jest kolejnym czynnikiem decydującym o tym, czy kraj jest w stanie neutralizować niekorzystne wpływy szoków asymetrycznych. W wypadku Polski istnienie zagwarantowanego realnego wzrostu wynagrodzeń w sektorze przedsiębiorstw w połączeniu ze sztywnością płac nominalnych w dół pozwala przypuszczać, iż mechanizm ten może w przyszłości nie spełnić swojego zadania. W celu empirycznej weryfikacji zależności pomiędzy płacami a wydajnością dokonane zostało na rysunku zestawienie tempa wzrostu płac realnych z tempem wzrostu wydajności pracy, które to zestawienie ukazuje, czy spadek wydajności pracy, na przykład wskutek spadku popytu wywołanego szokiem asymetrycznym, pociąga za sobą spadek płac realnych. Współczynnik korelacji liniowej Pearsona wyliczony dla tej próby wyniósł 0,28 co świadczy o słabej współzależności. Wobec powyższego wydaje się być prawdziwym twierdzenie o sztywności płac w gospodarce polskiej a w konsekwencji niespełnienie jednego z kryteriów OOW. Należy jednak zastrzec, że słabsza zależność wynika w pewnym stopniu także z procesów restrukturyzacji (od początku 1999 roku tempo wzrostu wydajności pracy znacznie przewyższa tempo wzrostu wynagrodzeń). Z drugiej strony w wielu sektorach silna pozycja związków zawodowych uniemożliwia uzależnienie wynagrodzeń od wydajności pracy na szczeblu przedsiębiorstw.

Otwartość gospodarki jest kryterium zaproponowanym przez McKinnona. Liczenie udziału wymiany zagranicznej z krajami UGiW w wymianie zagranicznej ogółem nie może jednoznacznie świadczyć o otwarciu na gospodarkę UGiW (na przykład w sytuacji gdy kraj eksportuje i importuje ogółem niewiele, ale obroty handlu zagranicznego z krajami UGiW są relatywnie duże, mylnie wskazywałoby to na znaczne otwarcie gospodarki polskiej na wymianę handlową z krajami UGiW). Z tego powodu zdecydowano się na liczenie relacji sumy impor-

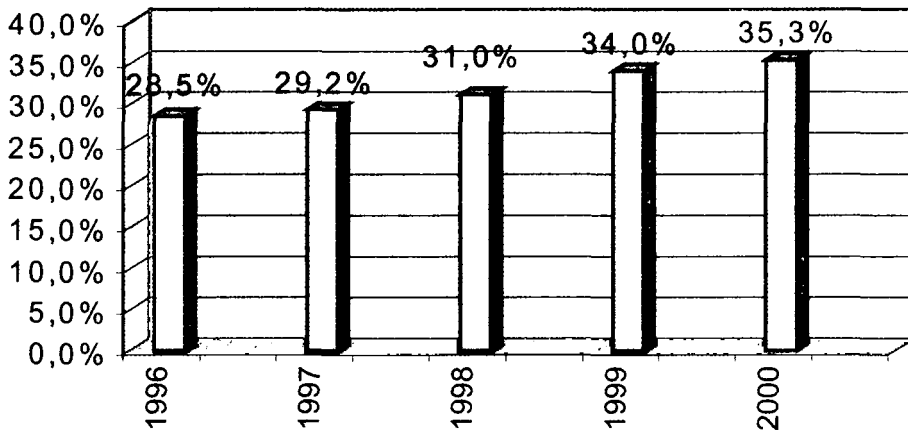
tu i eksportu z krajami UGiW w stosunku do PKB. W przypadku Polski udział ten jest znaczny i ciągle rośnie, dlatego też należy uznać to kryterium za spełnione.

Rys.2. Roczne tempo wzrostu wydajności pracy i płac w sektorze przedsiębiorstw przemysłowych w latach 1994-2000(%)

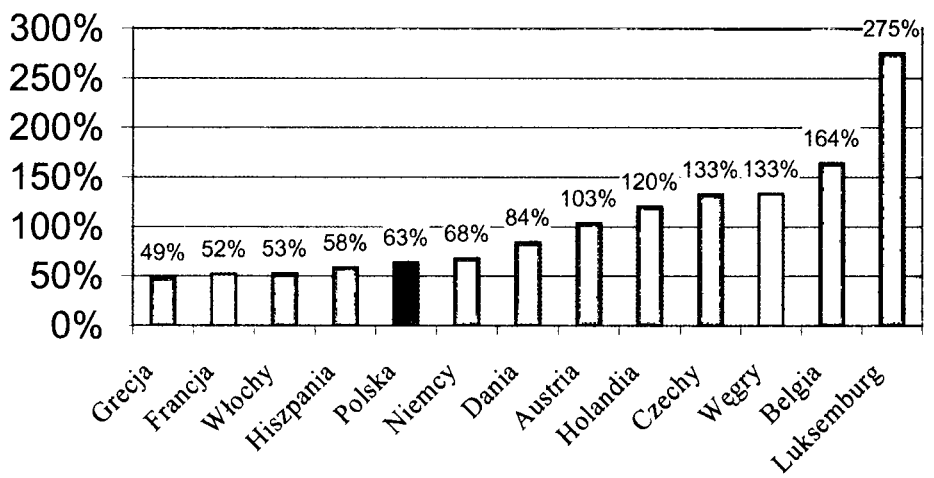
Źródło: Borowski J., Polska i UGW: optymalny obszar walutowy?, Materiały i Studia, nr 115, NBR, Warszawa 2000.

Rys.3. Udział sumy eksportu i importu Polski z krajami UGiW w PKB, w latach 1996-2000. (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: International Trade Statistics Yearbook (1996-2000)

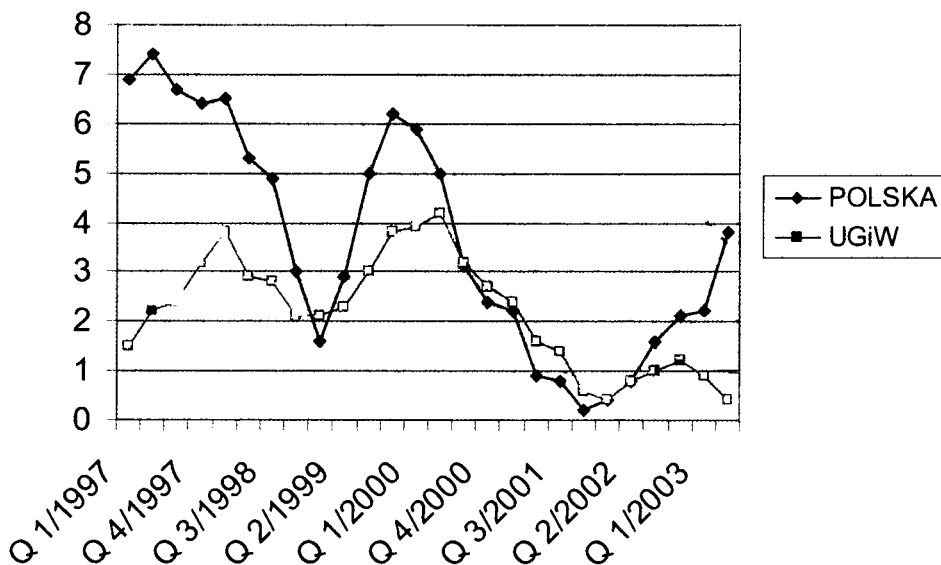
Rys.4. Udział sumy eksportu i importu w PKB w 2002 r.(w%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD.

Ocena stopnia spełniania kryterium konwergencji cykli koniunkturalnych możliwa jest poprzez porównanie wskaźników realnego wzrostu PKB, bezrobocia i produkcji przemysłowej. Pozwala ona ocenić w jakim stopniu UGiW i Polska tworzą jednolity obszar gospodarczy, co w związku z niespełnianiem poprzednich kryteriów wydają się być kluczowe do wyciągnięcia wniosków co do korzyści wynikających z rezygnacji z niezależnej polityki monetarnej.

Rys.5. Stopa wzrostu realnego PKB w Polsce oraz UGiW (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i ECB.

W celu analizy zgodności cykli koniunkturalnych gospodarek: polskiej i strefy Euro, wyliczono współczynniki korelacji dynamiki realnego PKB (dane kwartalne, liczone w stosunku do analogicznego kwartału poprzedniego roku). Wartość współczynnika korelacji wynosi 0,69. Świadczy to o stosunkowo dużej zgodności cykli koniunkturalnych. Ponadto można spodziewać się, że wraz z procesem integracji Polski z UE, zgodność cykli będzie jeszcze większa. Potwierdzają to wyniki badań Moniki Błaszkiwicz i Przemysława Woźniaka (Błaszkiwicz, Woźniaka 2003), którzy analizując korelacje rocznych i kwartalnych temp wzrostu PKB otrzymują najsilniejszą zależność dla ostatnich lat. Cytowani autorzy wykorzystują także wskaźnik bezrobocia i stwierdzają stosunkowo silną, ujemną korelację dynamiki stóp bezrobocia Polski z krajami strefy Euro. Jednak porównania stóp bezrobocia jak i jego dynamiki mogą wynikać ze znacznych różnic pomiędzy krajami w zakresie rynku pracy, spowodowanych np. przez różnicowanie przepisów prawa pracy, inną strukturę wykształcenia czy różnicami demograficznymi. Dlatego też, na podstawie analizy korelacji dynamiki PKB, można stwierdzić, że kryterium zgodności cyklów koniunkturalnych Polski oraz UGiW wydaje się być spełnione.

Analiza przedstawiona powyżej nie odpowiada jednoznacznie na pytanie, czy obecne kraje strefy Euro tworzą optymalny obszar walutowy oraz czy po dołączeniu do nich krajów EŚiW taki obszar powstanie. Wykazane zostało jednak, że założenia teorii optymalnego obszaru walutowego w rozumieniu autorów teorii nie są w całości spełnione w przypadku UGiW, która stanowić może punkt odniesienia porównań ze względu na najsilniej rozwinięty proces integracyjny. Podobnie jak w przypadku koncepcji rynku doskonałego można jedynie dyskutować jak daleko istniejące na świecie unie walutowe odbiegają od teoretycznego wzorca zaproponowanego przez twórców teorii OOW. W przypadku Polski spełnienie kryteriów OOW jest na tyle niejednoznaczne, że pozwala wątpić w twierdzenie, iż po przyjęciu Euro będziemy w stanie w pełni czerpać korzyści z uczestnictwa w Unii Walutowej oraz - co wydaje się ważniejsze biorąc pod uwagę utratę stricte krajowej polityki monetarnej - skutecznie amortyzować pojawiające się szoki asymetryczne.

THE CRITERIONS OF MEMBERSHIP TO THE MONETARY UNION IN LIGHTS OF THEORY OF THE OPYIMUM MONETARY AREA

(summary)

The introduced analysis does not answer unambiguously the question above, if the present countries of Euro zone create the optimum monetary area, whether after addition to them the countries of the Central and Eastern Europe, such the area will rise. It was showed however, that premises of theory of the optimum monetary area in understanding of the authors theory, are not fulfilled in case of the Market and Currency Union, which can make up the point of reference of comparisons for the sake of the strongest developed integrative process. Similary, like case of conception of perfect market, it is possible to discuss only, how the far existing monetary unions in the world run away from theoretical pattern, which was proposed by the creators of theory of the Optimum Monetary Area. In case of Poland the fulfillment the criterions of the Optimum Monetary Area is ambiguous in the meaning that, it permits to doubt in statement, that after adoption of Euro, we will be able to derive profit fully from participation in the Monetary Union as well as - which seems more important taking under attention the loss strictly of the national monetary policy - to amortize emerges asymmetric shocks effectively.

Bibliografia

1. Alesina A., Barro R., Tenreyro S., *Optimal Currency Areas*, NBER Working Paper no 9072, Cambridge 2002
2. Błaszczewicz M., Woźniak P., *Do Candidate Countries Fit the Optimum-Currency-Area?*, CASE Studies and Analyses (267), Warszawa, December 2003
3. Boone L., Maurel M., *An Optimal Currency Area Perspective of the EU enlargement to the CEECs*, Discussion Paper no 2119, CEPR, London 1999
4. Borowski J., *Polska i UGW: optymalny obszar walutowy?*, Materiały i Studia, nr 115, NBP, Warszawa 2000.
5. Buiter W., *The EMU and the NAMU: What is the Case for North American Monetary Union?*, Canadian Public Policy-Analysis De Politiques, vol. XXV, 1999 NO.3.
6. Bunyaratavej K., *The Optimum currency Area Index for the European Union Enlargement*,
7. Cincibuch M., Vavra D., *Towards the EMU: A need for Exchange Rate Flexibility*, Transition Economics Series, IHS, Wien 2000
8. Cohen B., *Beyond EMU: The Problem of Sustainability*, Economic and Politics, 5, 1993.
9. Corden M., „Monetary Integration, Essays in International Finance,” International Finance Section No. 93, Princeton University, Department of Economics 1972.
10. De Grauwe P., *The Economics of Monetary Integration*, Oxford University Press, 1997.
11. Dixit A., *A Repeated Game Model of Monetary Union*, Economic Journal 110, October 2000.
12. Eichengreen B., *One Money for Europe? Lessons from The U. S. Currency Union*, Economic Policy: a European Forum, Vol. 5, No. 1, 1990.
13. Eichengreen B., *Should the Maastricht Treaty Be Saved?* Princeton Studies In International Finance, Princeton University. No. 74. December 1992.
14. Fidrmuc J., *The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria, Intraindustry Trade, and EMU Enlargement*, Submitted to the Annual Meeting of the Austrian Economic Association, Graz, May 17-18 2001.
15. Fleming M., *On Exchange Rate Unification*, The Economic Journal, 1971, Vol. 81.
16. Frankel J., *No single Currency Regime is Right for all Countries or at All Limes*, Princeton Essays in International Finance, No. 215, August 1999.
17. Frankel J., Rose A., *The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria*, The Economic Journal, Vol. 108, no. 449 (July 1998)
18. Goldberg L., *Is Optimum Currency Area Theory Irrelevant for Economies in Transition?* w: R.J. Sweeney, C. Wihlborg, T.D. Willet, *Exchange Rate Policies for Emerging Market Economies*, Wesciew Press, 1999.
19. Hawkins J., *Financial Aspects of Regional Currency Areas*, Materiał konferencyjny Santiago, Chile 2002.
20. Horvath R., Komárek L., *Optimum Currency Area Theory: A Framework for Discussion about Monetary Integration*, Warwick Economic Research Paper No 647, August 2002.

21. Ingram J., *Regional Payments Mechanisms: The Case of Puerto Rico*, University of North Carolina Press 1962.
22. Kenen P., *The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View* w: Mundell R. Swoboda A., *Monetary Problems of the International Economy*, The University of Chicago Press, Chicago, 1969.
23. Kouparitsas M., *Is EMU a viable common currency area? A VAR analysis of regional business cycles*, Economic Perspectives 4/1999, Federal Reserve Bank of Chicago
24. Krugman P., *Lessons of Massachusetts for EMU*, w: F. Torres F. Giavazzi, *Adjustment and growth in the European Monetary Union*, Cambridge University Press 1993.
25. McKinnon R., *Optimum Currency Areas Revisited*, Paper for presentation at the conference: When is a National Currency a Luxury? 16-17 March 2001.
26. McKinnon R., *Optimum Currency Areas*, American Economic Review, vol. 53, 1963
27. Mintz N., *Monetary Union and Economic Integration*, The Bulletin, New York University, April 1970.
28. Mongelli F., *New views on the optimum currency area theory: what is Emu telling us?*, ECB Working Paper No. 138, April 2002.
29. Mundell R., *A Theory of Optimum Currency Areas*, American Economic Review, vol. 51, 1961
30. Mundell R., *Uncommon Arguments for Common Currencies*, w: Johnson H., Swoboda A., *The Economics of Common Currencies*, Allen and Unwin, 1973.
31. Rose A. Engels C., *Currency Unions and International Integration*, NBER Working Paper no 7872, Cambridge 2000
32. Stanoeva G., *The Theory of Optimum Currency Areas: an Application to Ten Central and East European Countries*, Bordeaux
33. Valentyni A., *Optimum Currency Areas and the European Experience*, International Monetary Theory and Policy, AE247/347, Autumn 2001.

Przypisy

- 1 dla roku 2000 wskaźnik ten wyniósł 28,3%, natomiast dla roku 2001 28,1% (źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS)
- 2 dla roku 2001 wskaźnik ten wyniósł 29,7% (źródło: obliczenia własne na podstawie danych hiszpańskiego urzędu statystycznego, www.ine.es)
- 3 Trudno jednak określić, które z tych czynników mają największe znaczenie w przypadku gospodarki polskiej.